

Andrej Inkret

Jože Brejc - Franček alias Jože Javoršek ali spregledano poglavje iz Kocbekove biografije

Osnutek, seveda

H Kocbeku je sedemnajstletnega dijaka škofijske klasične gimnazije spomladi 1938 napotil Jože Zemljak, ki je v Zavodu svetega Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano kot laik poučeval srbohrvaščino. S Kocbekom sta po prelomu z *Domom in svetom* tisto zimo začela izdajati novo revijo, "mesečnik za gospodarstvo, kulturo in politiko", dala sta mu simbolično ime *Dejanje*, in iskala sodelavce tudi med še neznanimi obetajočimi mladimi ljudmi. Zemljaku so v šentviškem dijaškem glasilu *Domače vaje* vzbudile pozornost Brejčeve pesmi, opozoril je nanje Kocbeka, ki je nadobudnega sedmošolca v njegovo veliko veselje povabil na pogovor in mu takoj, že v junijski številki 1939. leta, natisnil prve verze, bila je to drobna pesem z naslovom *Načrt za sliko*. Od takrat je bil Brejc – kot je sam zagotavljal trideset let kasneje v svojem znanem patetičnem slogu – s Kocbekom "povezan na življenje in smrt": "Bil sem vsekakor eden njegovih najzvestejših spremljevalcev". To njegovo "spremljanje" je trajalo trideset let – in trajalo je trideset let tako in drugače ...

*

Tisto prvo pesem v *Dejanju* je mladi gimnazijec podpisal s psevdonimom France Jeriša. Revija v šentviškem zavodu ni bila dovoljena, veljala je za "heretično": na šoli se je z nastopom škofa Rožmana (1930) okrepila Katoliška akcija, pod njenim okriljem je postajala vse močnejša in vse bolj militantna dijaška organizacija *Mladcev Kristusa kralja*, vodil jo je profesor Ernest Tomc. Sodelovanje v Kocbekovi reviji ni moglo ostati skrito in ni ostalo brez posledic. Ko pa je začel Brejc kmalu zatem, očitno izzivalno podpisovati svoje preproste lirične izpovedi s svojim pravim

imenom, je gimnazijsko ravnateljstvo brž ukrepalo: dijaka je zaradi "nemoralnih pesmi" osumilo "ideološke diverzije", "ateizma" itd. in mu izreklo *consilium abeundi* ... Brejc se je moral jeseni 1939, v zadnjem letu pred maturo, prešolati na klasično gimnazijo v središču Ljubljane. Čeprav je prišel v 8. c in dobil za razrednika celo mladčevskega vodjo Ernesta Tomca ("škofa v civilu"), je bilo prav novo okolje vsaj med dijaki veliko bolj pluralistično, sproščeno in tolerantno kot v Šentvidu.

Kocbek, ki ga je Brejc poslej neovirano obiskoval, je sodelavce *Dejanja* tesno povezoval s študentskim društvom Zarja, kakor tudi s pripadniki krščanskosocialističnega sindikata v Jugoslovanski strokovni zvezi ter skušal polagoma formirati skupino neodvisnih "naprednih kristjanov". Brejc se je najbolj zblížal z Janezom Stanovnikom, ki je tisto leto ravno tako maturiral na klasični gimnaziji, in Emilijanom Cevcem, ki je hodil na realko. Eden prvih, še docela nepolitičnih zametkov takšne skupine je bilo sproščeno druženje kakih deset mladih ljudi, po večini literatov, v začetku poletja 1940 pri zidnici Stanovnikovih staršev na Trški gori nad Krškim. Nekaj dni so v odprtem in ležernem počitniškem vzdušju debatirali o vsem mogočem, predvsem o literaturi in poeziji, a tudi o aktualnih družbenih vprašanjih, o krščanski viziji socializma, Krleževem sporu z dogmatskimi komunisti itd. Kocbek je bil seveda središče in *spiritus agens* tiste prijateljske družčine, nič manj profesor Zemljak, ki je zbranim zaupno pripovedoval o nedavnem sestanku vodilnih krščanskih socialistov v Krškem, zlasti o njihovi odločitvi, da se bodo – po Brejčevih besedah – "povezali s komunistično partijo v nepreklicno zavezo". Že ustanovni kongres slovenske partije na Čebinah naj bi namreč dokončno razrešil napetosti "med nacionalnim in razrednim" – slovenski komunisti naj bi se ne ravnali po direktivah Kominterne, temveč dosledno sledili "samo potrebam slovenskega ljudstva" ...

*

Jeseni 1940 se je Brejc vpisal na slavistiko. S pogostimi objavami v *Dejanju* a tudi v komunistično orientiranem listu *Slovenska mladina* (kjer je skupaj s Karlom Destovnikom, kasnejšim partizanskim pesnikom Kajuhom, in Borisom Grabnarjem nagrado za najboljšo socialno pesem), si je polagoma ustvaril opazno pesniško ime. Ob okupaciji sta se s slavistom Francetom Jezo, prijateljem iz Zarje, pomislila, da bi formirala politično stranko "slovenskih revolucionarnih socialistov", a ju je Kocbek prepričal, da je škodljivo cepiti sile: v krščanskosocialističnem krogu sta se vključila v Osvobodilno fronto. Brejc se je v Ljubljani in zlasti na Dolenjskem hitro

uveljavil kot eden njenih najbolj podjetnih in pogumnih mladih aktivistov. Fantu pri dvajsetih je bila komunistična ideja blizu, le ozki ljudje v partijski celici v domačih Velikih Laščah so mu zaradi njegovega katoliškega porekla preprečili vstop v Partijo (Brejčev oče je bil, enako kot Kocbekov, v domači župniji organist) ...

Izvršni odbor Osvobodilne fronte je sredi marca 1942 postavil Brejca skupaj s komunistom Borisom Kraigherjem, sokolom Francetom Lubejem in Ivanom Nemcem - Vojkom – pač v skladu s takratnim koalicijskim ustrojem organizacije – v vodstvo Pokrajinskega izvršnega odbora za Dolenjsko in Notranjsko. Postal je “organizacijski sekretar” krščanskosocialistične skupine v Osvobodilni fronti in si nadel konspirativno ime Franček ... Na pogostih poteh med Ljubljano in Dolenjsko se je na vlaku, domiselno (in drzno) oblečen v duhovniški talar, spretno prikrival pred Italijani, obiskoval duhovniške znance po farovžih, agitiral na shodih po nedeljskih mašah in spretno pridobival ljudi za odpor ... Iz Ljubljane na Rog mu je na primer uspelo “pritihotapiti” ciklostilni stroj, namenjen razmnoževanju *Slovenske revolucije*, skupinskega glasila “naprednih kristjanov” v osvobodilni koaliciji.

Brejca je v tistih napornih mesecih močno razburila in prizadela samovolja partizanskih poveljnikov komunistov, zlasti njihovo načrtno onemogočanje ljudi iz drugih političnih skupin, najbolj katoliške. Ugotovil je, da je dal sektaški “partizanski vojvoda” Marijan Dermastia - Urban brez kakršnega koli razloga likvidirati njegovega ljubljanskega prijatelja in člana Zarje, študenta medicine in nadarjenega pesnika Toneta Čokana. Na Urbanovo krvavo samovoljo je opozoril Kocbeka, a ni ta menda ukrenil ničesar. Zato naj bi – po kasnejšem Brejčevem zatrjevanju – takrat “padla prva senca med naju” ...

Na Frančkovo vztrajanje in na pobudo Edvarda Kardelja, ki je prav tedaj in po naključju prav v njegovi družbi prihajal iz Ljubljane na Rog, je vodstvo Osvobodilne fronte potem le ustanovilo posebno “kontrolno komisijo” – ta naj bi raziskala in sankcionirala nasilno ravnanje “partizanskih vojvod”, vendar je to onemogočila velika italijanska ofenziva poleti 1942. Franček pa je kot uspešen aktivist krščanske skupine kmalu postal sumljiv tudi sam ... Kardelj ga je npr. osumil, da se krščanskosocialistični aktivisti na Dolenjskem in v Beli krajini pod njegovim vodstvom vse “preveč” posvečajo “ozkim” skupinskim interesom in – citiram – “borbi za posamezne njihove pozicije na raznih sektorjih osvobodilnega gibanja in celo na odkrito sovražno kampanjo proti partiji”. Zlasti Frančkovo agitiranje naj bi, skratka, odkrito kazalo “tendenco po ustvarjanju samostojne stranke” in postajalo nevarna konkurenca Partiji ...

Očitno je bilo prodorno Brejčevo delovanje – ki ga je Kocbek seveda ves čas podpiral, če ne tudi spodbujal (komunisti so prestregli njuno korespondenco) – med razlogi, ki so kmalu pripeljali do “razčiščevanja” političnih odnosov med komunistično in katoliško skupino – pač skupaj s posegi jugoslovanskega Glavnega štaba v slovensko partizanstvo in skupaj z *Okrožnico št. 6 aktivistom krščanske skupine v Osvobodilni fronti*. Kakor je znano, se je Kocbek s to “okrožnico” decidirano zavzel za Osvobodilno fronto kot “enotno politično organizacijo s točno izdelanim narodnim, političnim, gospodarskim in družbenim programom”, ki naj bi brez ideoloških razlik vključevala “vse” Slovence, s čimer je krščanska skupina *tacite* seveda oporekala privilegijem komunistične skupine v koaliciji. Tisto “razčiščevanje odnosa” med komunisti in katoličani je – kot je znano – v začetku leta 1943 kulminiralo v tako imenovani *Dolomitski izjavi*, s katero se je krščanska skupina odpovedala lastni organiziranosti in tako v Osvobodilni fronti pravno-formalno priznala vodilno vlogo komunistom.

Franček je *Dolomitski izjavi* sprva glasno nasprotoval, češ da so jo sestavili v najožjem skupinskem vodstvu brez posvetovanja z aktivisti na terenu – in ne nazadnje zato, ker naj bi ji botrovala tudi napačna poročila o političnih razmerah na Dolenjskem. Iz protesta je za krajši čas celo “dezertiral” – umaknil se je v samotno prijateljevo zidanico v vinogradih nekje nad Trebelnim – a se je nato kmalu vrnil na Rog ter se pustil prepričati Kocbeku (predvsem pa najbrž Kidriču), tako da na znanem pugleškem zborovanju izjavi ni več nasprotoval ...

Prav tako se ni upiral sklepu Izvršnega odbora OF, ki ga je “prekomandiral” iz dolenjskega poverjeništvu in ga “interniral” na Rogu v Bazi 20 – dodelil ga je agitacijsko-propagandni komisiji, ki jo je vodil nihče drug kot Kocbek. V “agitpropu” se je aktivist Franček preobrazil v “časopisnikarja” – sestavljal je članke za *Slovenskega poročevalca* in pisal v novoustanovljeni *Kmečki glas*. Počutil pa se je izigranega in ponižanega, še posebej zato, ker ga jeseni 1943 niso uvrstili med odposlance na državotvornem zborovanju v Kočevju, kakor potem tudi ne v slovensko delegacijo na zasedanju AVNOJ-ja v Jajcu. Po tihem je namreč pričakoval, da se bo smel skupaj s Kocbekom, “prosvetnim ministrom” v avnojski vladi, tudi sam preseliti na jug v Bosno ...

Ostati pa je moral na Rogu – in ostal je kljub vsemu do konca lojalen, privržen brez rezerve tako “enotni” Osvobodilni fronti kakor tudi svoji krščanski skupini, še posebej Kocbeku – čeprav je očitno še naprej po tihem in vztrajno kuhaj zamero ...

Med vodilnimi ljudmi v roški Bazi 20 je s svojo značilno in očitno premišljeno – rahlo izzivalno, rahlo komedijantsko anarhoidno objestnostjo – ali morda le radoživostjo, bilo mu je malo več kot dvajset let! – nenehoma

vzbujal nelagodje, pogosto sumničenje, včasih kar ostro nasprotovanje ... Tako na primer spomladi 1944, ko je prišel s komunističnimi prijatelji (po lastnih besedah) “v hud spor zaradi estetskih problemov, ždanovizma”. Spor je povzročila njegova *Najnovejša pisarija*, aktualistična travestija Prešerna, v kateri se je posmehoval partijski kulturni politiki oz. njenim direktivam o usmerjeni umetnosti in ki je zlasti razburila Kidriča. Ta je Frančkovo satiro razglasil kratko in malo za “belogardistično” in prepovedal njeno recitiranje pred širšim krogom. Kidričeva “cenzura” ga je tako prizadela, da se je skušal v baraki agitpropa po lastnih besedah “iz nepremišljenega protesta” obesiti na vrh letalskega padala, vendar so ga ob pravem času odkrili ... Vendar je spor ostal brez posledic – Kidrič je Frančka kmalu zatem postavil za vodjo Radia Osvobodilne fronte. Na tem položaju je dočakal konec vojne in 9. maja 1945 skupaj z Vitomilom Zupanom zmagoslavno zavzel radijsko postajo na Aleksandrovi cesti v Ljubljani ...

*

Nekaj mesecev kasneje, že sredi novembra, je z vojaškega letališča v Beogradu skupaj z novim jugoslovanskim poslanikom, srbskim nadrealističnim pesnikom Markom Rističem odletel v Pariz, kjer mu je uspelo, tudi s Kocbekovimi priporočili, kmalu navezati številne (in trajne) stike v pisateljskih in sploh intelektualnih krogih. V Parizu je Brejc doživel “tak uspeh, kakor doslej še noben Jugoslovan: partizan, pesnik, nadarjen in lep fant, to je vžgalo povsod, najbolj pri dekletih”, je Kocbeku pripovedoval dolgoletni pariški Slovenec, slikar Veno Pilon. In obenem poznavalsko, zgroženo in puritansko dodajal, da to ni bilo samo dobro, da je fant “nazadnje zašel v Cocteaujevo družbo, odnosno v razmerje z nekim plesalcem” ... Kocbek pa je v dnevniku z očetovsko (“mentorsko”) zaskrbljenostjo sklepal, da je sploh vsa “njegova tragika v 'hermafroditiski' naravi Frančkovi” ...

V Parizu se je Brejc vpisal na Sorbono, obenem pa postal na jugoslovanskem poslaništvu nekakšen “ataše za socialno politiko” z nalogo, da med izseljenci v zahodni in severni Franciji “izmeri temperaturo njihove politične zavesti”, ugotovi, “ali bi se hoteli vrniti v socialistično domovino, ali pa jih njihovi egoizmi vežejo mogoče zdaj bolj kot prej na Francijo” ...

Z njegovim poročanjem so bili v Beogradu očitno zadovoljni. Ko je pozimi 1946 za nekaj tednov prišel domov, mu je notranji minister Aleksandar Ranković ponudil – “in on je sprejel” “samostojen obveščevalni referat” o jugoslovanski emigraciji v Franciji. Kocbek ga je opozoril, da se s tem vključuje v “politično policijo, najstrašnejše rokodelstvo

današnjega časa”, in ga resno posvaril, da “se v tem svetu težko ohraniš zdrav in neomadeževan” ... Brejc ga je skušal pomiriti: omenil mu je dober denar, ki ga je prejel vnaprej, pred njim in njegovo ženo Zdravko je iz žepa potegnil šop dolarskih bankovcev in jima zagotovil, da je stvar prevzel samo za kratek čas in da bo potem za zmeraj odšel v Ameriko ... Dodal pa vendar z nedvoumnim klicajem: “Po mojem prepričanju je to naravno nadaljevanje mojega partizanstva.”

Po vsej verjetnosti je prav avdienca pri Rankoviću pomenila začetek Brejčevega sodelovanja z Upravo državne varnosti (imenovane s popularno srbohrvaško kratico “Udba”). Kot govorijo dokumenti, to sodelovanje še zdaleč ni bilo omejeno samo na jugoslovanske izseljence v Alzaciji ...

*

Brejc se seveda ni umaknil v Ameriko, kakor je napovedoval Kocbeku, pač pa se je jeseni 1948 z vlakom vračajočih se izseljencev pripeljal nazaj v domovino in kmalu zatem so ga v Ljubljani zaprli ... “Vest me ni prav nič presenetila,” si je Kocbek 1. oktobra 1948 nekam ravnodušno zapisoval v dnevnik: “Pravzaprav sem to prerokoval Frančku, odnosno ga v šali na to opozoril.” Kocbek je bil prepričan, da so aretacijo povzročile njegove sumljive “zveze z Zupanom in Ahacem” ...

Kocbek se ni motil – po nekaj mesecih preiskovalnega zapora je bil Brejc 11. februarja 1949 na okrožnem sodišču v Ljubljani obsojen na sedem let “odvzema prostosti s prisilnim delom” in na leto dni “izgube državljanskih pravic”. In skupaj z njim sta sedla na zatožno klop tudi Vitomil Zupan (kot provoobtoženi je bil obsojen na dvanajst let) in Ahac-Dušan Pirjevec, dokaj visok partijski funkcionar (ki je dobil sedem mesecev, natanko toliko, kot jih je prebil v preiskovalnem zaporu).

Obtožnica je bila bizarna, privlečena za lase, značilna za tisti čas – enako kot tudi kazni. Politični proces proti trojici objestnih, izzivalno boemskih mladih partizanov zmagovalcev nedavne vojne in revolucije, prepričanih, da jim je zdaj, ko je svoboda, dovoljeno prav “vse” je bil za silo zakrit z “moralnimi” prestopki. Tako jih je “sodba v imenu ljudstva” razglašala za krive – ker so (citiram) “od osvoboditve pa vse do aretacije tvorili skupino za izvrševanje zločinov zoper javno moralo; v tem namenu so organizirali skupinske spolne orgije na način, ki ni v skladu z normalnim udejstvovanjem spolnega nagona” ... In tako dalje.

In naprej, kar pa je bilo gotovo odločilnejše: obtoženi so krivi, ker so si izmišljali in širili dovtype in z njimi (spet citiram) “na ciničen in prostaški način žalili voditelje našega državnega, političnega in kulturnega

življenja ter smešili in blatili kulturne pridobitve narodnoosvobodilne vojne” in tako dalje ... Sodišče je zato Zupana in Brejca spoznalo za kriva “protidržavne propagande in agitacije”. Na tako strogo kazen ju je obsodilo tudi zato, ker sta “nepoklicanim osebam izdala podatke o posebnih zaupanih nalogah, ki sta jih prejela od organov oblasti in ki po svoji vsebini predstavljajo posebno varovano državno tajnost”, s čimer sta ogrožala “zunanjo in notranjo varnost države” ... (O teh zaupnih nalogah ni v sodbi nič konkretnega.)

V tako imenovanem kazensko poboljševalnem zavodu je Brejc po lastnih besedah prebil natanko “štiri leta, štirinajst dni in tri ure” ... Na njegovo željo (in s posebnim dovoljenjem policijskega ministra Borisa Kraigherja) mu je Kocbek pred božičem 1949 poslal v zapor izvod svoje *Tovarišije* (v rokopisu jo je bral prvi). Ko mu je Brejčeva žena pripovedovala, da je partizanski Franček ob knjigi doživel “najlepše trenutke v ječi, če se sme tako reči”, so ga oblile solze ... Deset let kasneje, ko sta se s Kocbekom dokončno razšla, mu je Brejc oponašal strahopetnost – Kocbek mu je knjigo poslal v zapor brez podpisa in posvetila.

*

Po vrnitvi na prostost oktobra 1952 se je Brejc preimenoval, namesto očetovega si je izbral materin dekliški priimek, poslej je bil Jože Javoršek ...

Kocbeka, ki je prav tedaj preživljal prve mesece prisilne politične demisije (in splošne ekskomunikacije), je prvo srečanje z dolgoletnim prijateljem in zaveznikom pretreslo, v njegovi usodi je zaslutil podobnosti s tistim, kar je (ali nemara še bo?) revolucionarna tovarišija priredila njemu. V dnevniku si je 11. oktobra 1952 pogled na Brejca ohranil z naslednjimi besedami:

Podolgovat obraz, očala, rahlo osiveli lasje in poduhovljen obraz so me tako presenetili, da sem ga za hip ali dva gledal, ne da bi ga takoj prepoznal. Srečanje je bilo tako nenadno, da sva bila oba nerodna, toda nerodnost je bila tako resnična, da je bila prisrčna. Zdravka in [brat] Jože sta dobila solze v oči. Štiri leta in 14 dni je bil zaprt, pogojno so ga izpustili nekaj manj kot dve leti pred iztekom kazni. Ko sem to slišal, se mi je zvrtilo, čas je irealna muka, prostor je ječa, kjer koli, zunaj ali znotraj. Sedli smo in tisti trenutek sem mislil: najraje bi, da bi zdaj molčali in se molče razšli in šele čez nekaj dni govorili. [...] Kakšna žrtev je ta mladi človek, ki je prišel zrel, preveč dozorel mož iz ječe, kjer je doživel vse, kar je namenjeno človeku na današnji zemlji. Demon hodi med nami in išče, koga bo še požrl. Nato sem bil ves večer sam in me je treslo.

Mesec dni za tem, ko je Brejc spet pogosto zahajal h Kocbeku in njegovi ženi Zdravki “v tisti sanitarni kordon, ki ga zaukazujejo okoliščine”, pa si je avtor *Tovarišije* srečevanja z nekdanjim varovancem in najtesnejšim sodelavcem v “slovenski revoluciji” že apostrofiral drugače:

Žalostna resnica je, da bova morala biti previdna pred njim. To sva sicer ugotovila sama pri sebi, zaradi izkustva pač, ki ga imava z režimom, ki naju je hotel že večkrat prevarati s prijateljskimi špijoni. Zdaj sva bila od dveh strani opozorjena na to, da je prav on bil najbolj obremenjen na procesu in da se je najgrše obnašal na njem, najbolj pa čudijo izpovedi njegovih soprebivalcev v ječi, ki o njem povedo le slabe stvari. Zato morava biti na straži in znati dobroto sprejeti s pravim prijateljstvom. Najrajši bi spregovoril z njim naravnost in mu pokazal nujno mero.

*

Opozorila o “prijateljskih špijonih” so bila zoprna, a so bila točna ... Kocbek je seveda že sam dobro vedel, da ga nadzoruje politična policija (danes je znano, da je bil vse do smrti na Slovenskem najbolj sistematično in natančno kontrolirana oseba), ni pa mogel vedeti za podrobnosti – tega, da je bil glavni, tako imenovani “osnovni sodelavec” politične policije ravno Brejc-Franček-Javoršek (policija ga je vodila pod skrivnim imenom *Pietete*, kar je najbrž cinična moška parafraza Michelangelove *Pietà*) – kakor tudi ne tega, da je Brejc v zaporu po francoski epizodi dosegel “ponovno aktivizacijo” ... Bilo je seveda dobro zakrito in najbrž dobro plačano “poročanje” – res pa so že policijski eksperti v Javorškovih poročilih dokaj hitro zaznali tudi številne “skonstruirane” podatke. Resnici na ljubo je treba reči, da nikdar v Kocbekovo dobro ...

Javoršek je kasneje – ne brez sprenevedanja – pisal, da se s Kocbekom ni strinjal “ne ideološko, ne politično in ne estetsko” in da je “deset let vzdrževal z njim stike docela družabnega značaja (brez globljih pretresov)”. Obiskoval ga je pogosto kot pred vojno, kakor da se ni nič spremenilo, in Kocbek je s previdno ravnodušnostjo in skritim nelagodjem prenašal njegovo (in drugih obiskovalcev) “prijateljsko špijoniranje”, prenašal vse do leta 1963, ko sta se sprla in dokončno razšla ...

Bilo je to ob prvih revijalnih objavah fragmentov iz Javorškove potopisne knjige *Temperaturni listi* – v njej je pisec napačno (in očitno zlonamerno) interpretiral Kocbekov dnevnik s potovanja v Pariz, še posebej pa je Kocbeka vznevoljila ponovna uprizoritev Javorškove *Kriminalne zgodbe* ... Ob njej mu je 25. junija 1963 napisal daljše pismo in mu jezno

očital, da je vse njegovo pisanje v bistvu samo prazna in preračunljiva fasada, ki kaže, da je v resnici samo “nevaren glumač” in nič drugega, “bitje brez kontur, tovor na ledeni plošči, brez smeri, brez občutka za resnico”: “Šel si skozi težke preizkušnje, najbrž težje kakor jaz, v njih nisi obstal. Ne vem in nočem vedeti, kako se je to zgodilo, le slutim usodne stvari.”

Javoršek mu ni ostal dolžan, odgovoril mu je užaljeno in jezno nekaj mesecev kasneje z dolgim nedatiranim pismom (na devetih tipkanih straneh) in mu grobo oponesel “monomanijo, samozagledanost, solipsizem”, pomanjkanje vsakršne “človeške dobrotljivosti”, najbolj pa “privzeto revolucionarnost”, lažno veličino, umišljene politične krivice, pozerstvo, narcisoidnost in tako dalje in tako naprej ...

Javno in demonstrativno pa se je Javoršek – mislim, da prvič – spotaknil ob Kocbeka pet let kasneje v knjigi *Kako je mogoče* (1969), pretresljivo krčevitem avtobiografskem pričevanju, nastalem ob samomoru svojega dvajsetletnega sina Svita. Kocbek mu je tam samo še zaničevanja vreden – kot piše – “oče visokih spoznanj in hkrati oče duhovnih invalidov, patron notranjih emigrantov, svetnik protestantovskega larpurlartizma” ... Razglasil ga je za izgubljenega, splošno škodljivega človeka, ki je od nekdanj zapeljeval ljudi, a so ga zmeraj vsi zapuščali, in konec koncev za indirektno (so)krivega sinove tragične smrti ...

V naslednjih letih je bil Kocbek predmet Javorškovega zaničevanja in posmeha še v celi seriji bolj ali manj literarnih, bolj ali manj publicističnih, bolj ali manj avtobiografskih del, bolj ali manj preračunljivih političnih pamfletov in paskvilov ... Samega sebe pa je Javoršek – v svojem tipično patetičnem ali le dekorativnem slogu – označeval v epistolarnem romanu *Nevarna razmerja*, eni svojih najbolj razvpitih knjig, ob svojem času (1978) pravem bestsellerju, med drugim z naslednjimi poudarki:

Postal sem partizan v literaturi ... Začel sem se bojevati za svet, ki so vanj zrle moje rosne oči v prvih časih revolucije. Začel sem se bojevati zoper tiste, ki poskušajo pačiti vizije, ki niso samo moje, ampak so vizije mladega človeštva. In vizije slovenstva.

Kocbek mu je bil pri tem poglavitni, očitno tudi najbolj uporabni zoprnik, “edinstveno tragični zapisovalec našega prostora in časa”, ali z drugimi besedami: “skrivni predsednik vseh slovenskih političnih abortusov” ... Javorškova polemična ihta se je vse močneje, vse bolj izrazito in nedvoumno napajala pri načelnem in splošnem, čudno strastnem, iracionalnem, že kar patološko sovražnem odklanjanju mentorja, s katerim je bil “povezan na življenje in smrt”, če ne tudi širše, pri zavračanju katoliške tradicije, iz katere sta zrasla oba ...

Javoršek – razglašal se je sicer za “samotnega jezdeca” – se je zdaj domala brez rezerve obrnil k “svobodomislecu” Josipu Vidmarju. Postal je nekakšen njegov tajnik in nesojeni biograf (čeprav po pričevanju Staneta Kavčiča “prijateljski špijon” tudi v njegovi hiši) – pri tem pa je postajal vse bolj servilen v odnosu do režima in vladajočih. Najvišje je postavljaj Kardelja, rad in pogosto je poveličeval njegovo politično vizionarstvo in nič manj tudi njegovo pragmatiko ... V sedemdesetih letih, ko se je že kar široko govorilo o skriti Javorškovi raboti (ki jo je sam seveda zanikal), je tudi zaradi sistematičnega zaničevanja (in denunciranja) ljudi, ki so mislili drugače in “pačili” njegove “mlade vizije”, veljal za eno najbolj neprijetnih in prevrtljivih slovenskih figur.

Tako je končal, to je bil *facit* enega Kocbekovih “vsekakor najzvestejših spremljevalcev”.

Besedilo je na avtorjevo željo nelektorirano.